

טבור

כתב עת שנתי לענייני היסטוריה, חברה, תרבות והגות של מרכז אירופה

גיליון מספר 7

במלכות השטן

רוע ונאציזם בספרות, במוזיקה ובכתיבת ההיסטוריה

המרכז להיסטוריה גרמנית ע"ש ריכרד קבנר
האוניברסיטה העברית בירושלים
תשע"ז (2016)

תוכן עניינים

1	דבר העורכים	
2	אביהו זכאי	האפוקליפסה והאסכטולוגיה של דוקטור פאוסטוס - תומאס מאן ו"המיזוג 1-39
		הסמוי בין הרוח הגרמנית לדמוני"
3	עודד היילברונר	אפקט וולסבורג - טירת וולסבורג, פגאניות ומיתוסים של הנאציזם 40-53
		במוזיקה הפופולרית האירופית לאחר מלחמת העולם השנייה
4	אריה דובנוב	מהילברג אל ארנדט (ובחזרה?) - הערות על חורבן יהודי אירופה 54-62
		והבנאליות של הרוע
5	עדי ערמון	"המקורות של המקורות": אנטישמיות, ארנדט והשפעתו של ברנאר לזאר 63-75
6	ג'יימי קיסלינג וספנסר לאונרד	תיאוריה ביקורתית, מרקסיזם ומחאה חברתית: ראיון עם מרטין ג'יי 76-86
7	אמיר אנגל	ביקורת ספרים: הדיאלקטיקה של הספרות היהודית החדשה ושלושת 87-91
		הפרצופים של גרשם שלום
8	אור שרף	ביקורת ספר: קריאה חדשה בכוכב הגאולה - בנג'מין פולוק מסמן נתיבים 92-95
		חדשים בחקר הגותו של פרנץ רוזנצווייג

דבר העורכים

"מלכות השטן" הוא השם העברי שניתן לספר *בהמות (Behemoth)* מאת ההוגה היהודי-גרמני פרנץ נוימן (1900-1954), שיצא לאור ב-1942, בעיצומה של מלחמת העולם השנייה, ותורגם לעברית שנה לאחר מכן. נוימן, איש מדע המדינה וחבר באסכולת פרנקפורט, כתב את הספר בגלות בארה"ב. בספרו, הוא ניסה לשרטט את המבנה והמאפיינים של הנאציזם, ובשימוש בשם "בהמות" רמז גם על ספר בשם זה מהמאה ה-17, שכתב הפילוסוף הפוליטי תומאס הובס, וגם על דמות מיתולוגית, שמוזכרת בתנ"ך ומזוהה בספרות אפוקליפטית עם מפלצת יבשתית (שנלחמת רגע לפני קץ העולם במפלצת ימית, "לויתן", שבה נעזר הובס בספר אחר ומוכר הרבה יותר) ולעתים גם עם השטן.

גיליון מספר 7 של כתב העת "טבור" לא מתמקד בספרו או בהגותו של נוימן, אבל השטן ומלכותו במאה ה-20 עוברים בו כחוט השני. הם נמצאים בספרות. הם משפיעים על המוזיקה, והם נוכחים בהיסטוריוגרפיה של הנאציזם וגרמניה המודרנית וכן בתרבות הפופולרית בת זמננו.

מאמרו של אביהו זכאי בוחן לעומק ספר אחר, שהתפרסם בסמיכות ל*בהמות* של נוימן: יצירת המופת של תומאס מאן, *דוקטור פאוסטוס*. במאמרו, "האפוקליפסה והאסכטולוגיה של דוקטור פאוסטוס - תומאס מאן ו'המיזוג הסמוי בין הרוח הגרמנית לדמוני'", דן זכאי ברומן, שכתב הסופר ב-1943 בגלותו בקליפורניה, ומתאר את דרכו הייחודית של מאן להיאבק בגרמניה הנאצית. זכאי, שמציין כי מאן הודה שהשטן הוא "הגיבור הסודי של הספר", מתחקה אחר מקורות ההשראה של הסופר, בהם האגדה הגרמנית העתיקה על פאוסט, שמוכר את נשמתו לשטן, המחזה "פאוסט" של גתה ועוד, שסייעו לו לכתוב רומן אפוקליפטי ואסכטולוגי, שבו מצבו הקיומי של הגיבור ונפילתו מתוארים מתוך הקבלה הדוקה לאסון, שהביא הנאציזם על גרמניה.

פאוסט אמנם לא מופיע במאמרו של עודד היילברונר, אולם נכללות בו כתות ולהקות, שכמהות לחוזה עם השטן או מאמצות אותו לצד סמלים קדומים, שאומצו קודם לכן בידי הנאצים. מאמרו, "אפקט וולסבורג - טירת וולסבורג, פגאניות ומיתוסים של הנאציזם במוזיקה הפופולרית האירופית לאחר מלחמת העולם השנייה", עוסק בהשפעה של דימויים אוקוליטיים, גותיים, ופגאניים, שנכרכים עם סיפורים, עובדות וסמלים, הקשורים לנאציזם. הוא מתאר כיצד טירת וולסבורג המסתורית שבצפון-מערב גרמניה הפכה למוקד משיכה לקבוצות ניאאו-נאציות, לכתות שטן, ולארגונים ובני אדם, שקוראים לתחייתה של אירופה הלבנה, והוא מראה כיצד עולם הדימויים, שאצור בטירה, נפוץ במוזיקה ובתת-תרבויות שונות, במיוחד בקרב להקות ניאאו-פולק.

בשעה שזכאי והיילברונר בוחנים יצירות ספרותיות ומוזיקליות ובקשר שלהן להיסטוריה ולנאציזם, פונה אריה דובנוב להיסטוריוגרפיה של הנאציזם והשוואה. במאמרו, "מהילברג אל ארנדט (ובחזרה?)", הוא חוזר אל הפרשה הקשורה לאחד מתלמידיו של נוימן, ראול הילברג, ואל מסכת הייסורים, שליחותה את ספרו, *חורבן יהודי אירופה*, מרגע לידתו, זאת בשעה שמוסד "יד ושם" סירב ב-1958 להשתתף בהוצאה לאור של כתב היד, שניתח את המכניקה של מנגנוני ההשמדה הנאציים. דובנוב מתאר את דרך החתחתים שעבר הילברג, עד שהוציא לאור את ספרו, ומותח ביקורת על חנה ארנדט, שהמליצה לא לפרסם את כתב היד של הילברג, אולם הסתמכה על מחקרו בבואה לכתוב את ספרה על משפט אייכמן, ששולל את קיומו של הרוע הרדיקלי ומוצא את השטן בפרטים הקטנים - בפקידות ובמילוי פקודות - ובאנשים קטנים ורגילים, שאיבדו צלם אנוש.

המאמר של דובנוב הוא לא היחיד בגיליון זה, שעוסק בהגותה של ארנדט וביחסה אל הנאציזם. מאמר פרי עטו של עדי ערמון, אחד מעורכי כתב העת, "המקורות של המקורות": אנטישמיות, ארנדט והשפעתו של ברנאר לזאר", דן בהתגבשות הפרק הראשון של *יסודות הטוטליטריות*. בשונה משני הפרקים האחרים של הספר, "אימפריאליזם" ו"טוטליטריות", שנכתבו בשנות ה-40, לסיומו של הפרק "אנטישמיות" קדמו יותר מ-20 שנות כתיבה בארה"ב ובאירופה, שבהן נדרשה ארנדט לעסוק יותר ויותר בשאלות הנוגעות למצב הפוליטי של היהודים. ערמון בוחן את הפרק באמצעות ניתוח תרומתו של ההוגה היהודי-צרפתי הנשכח, ברנאר לזאר, להתגבשותו. ללא לזאר, טוען ערמון, הפרק "אנטישמיות" לא היה קורם עור וגידים כניתוח פוליטי של האנטישמיות. ללא "אנטישמיות", *יסודות הטוטליטריות* לא היה קורם עור וגידים כספר קאנוני של המחשבה הפוליטית.

הגיליון הנוכחי שואף גם לחשוף בפני הקוראים ספרים חדשים וראיונות עם היסטוריונים בני זמננו שבוחנים לא רק את העבר, אלא גם את ההווה. מתפרסם בו תרגום של ראיון עם מרטין ג'יי, מחשובי ההיסטוריונים במאה ה-21. בראיון, שהתפרסם במקור בכתב העת "פליטפוס ריווי", מתייחס ג'יי לימיו כחוקר צעיר בשנות ה-70, שבהם כתב את *הדמיון הדיאלקטי*, ספרו על ההיסטוריה של אסכולת פרנקפורט, שהשפיע רבות על התקבלות הגות חבריה בארה"ב, וכן לעמדותיו כלפי התיאוריה הביקורתית, המרקסיזם, הרברט מרקוזה, תיאודור אדורנו, המחאה החברתית ומעורבותם הפוליטית של הסטודנטים כיום.

בגיליון מתפרסמות גם שתי ביקורות ספרים: אור שרף כותב על ספרו השני של בנג'מין פולוק, שעוסק בהגותו של פרנץ רוזנצווייג, ואילו אמיר אנגל כותב על הדיאלקטיקה בספרו של גלילי שחר, *גופים ושמות*, וסוקר רשימה של ספרים, שיצאו לאור באחרונה ומשקפים את העניין ההולך וגובר בהגותו של גרשם שלום.